International Online Journal of Educational Sciences, 2015, 7 (3), 229 - 243

iojes
www.iojes.net

International Online Journal of Educational Sciences

ISSN: 1309-2707

The Evaluation of Qualitative Studies in Turkey about Critical Thinking Skills: A Meta-Synthesis Study

Seyat Polat[1]

Mevlana (Rumi) University, Faculty of Education, Konya, Turkey

ARTICLE INFO

Article History:
Received 26.02.2015
Received in revised form 30.03.2015
Accepted 07.04.2015
Available online 18.06.2015

ABSTRACT

Critical thinking skills are regarded as a basic skill due to their importance in the scope of constructivism-based curriculum which has in Turkey.since 2005. Therefore, there has been a tremendous increase in studies about critical thinking since 2005. In this context, the aim of this study is review of the qualitative studies, which handle critical thinking and are out in Turkey, by the meta synthesis method. A goal-directed sample method was used in the study. The data of the study were obtained from 18 qualitative studies written in Turkish which can be accessed in Council of Higher Education, National Thesis Center and ULAKBIM Social Sciences Database. Content analysis method was used to analyse the data. The findings of the study show that curriculum is adequate in helping students gain critical thinking skills, teachers and teacher candidates conceptualise critical thinking skills in accordance with the literature, however they see themselves unqualified for the application of critical thinking and also they think classroom environment restrains them from teaching sstudents critical thinking skills.

© 2015 IOJES. All rights reserved

Keywords:
Critical thinking, meta-synthesis, qualitative studies in Turkey

Extended Abstract

Today, finding and using information is fast and easy. People who can obtain the most effective and reliable information are the ones who can think on a superior level. It is possible to say that the most visible sign of thinking of a superior level is to be able to think critically. Critical thinking can be described as conscious and logical thinking before reading about or listening to a certain subject (Nosich, 2012), thinking on thinking or superior level thinking (Gundogdu, 2009), and managing the structures in the thinking system of a person in an intelligent way (Paul and Elder, 2006). In short, critical thinking can be placed above the illogical and irrational thinking types (Facione, 1998).

Due to the importance of critical thinking, there have been many research studies conducted in Turkey, especially since 2005 (Bayat, 2014; Iskifoglu, 2014; Akbiyik ve Karaduz, 2014; Basoglu ve Mutlu, 2012; Yesilpinar, 2011; Kazu ve Senturk, 2010; Unal ve Ilgaz, 2010). Among these studies, re-synthesizing and interpretation of certain themes conducted on the same subjects (matrix/template) under a critical point of view will greatly contribute to social sciences.

Purpose

This study aims to re-evaluate the qualitative data gathered in terms of critical thinking in Turkey via meta-synthesis method.

[1] Corresponding author's address: Mevlana (Rumi) University, Faculty of Education, Department of Curriculum and Instruction, 42003, Konya, Turkey.
Telephone: 444 42 43
Fax: +90 (332) 241 11 11
e-mail:seyatpolat@gmail.com
DOI: http://dx.doi.org/10.15345/iojes.2015.02.022

© 2015 International Online Journal of Educational Sciences (IOJES) is a publication of Educational Researches and Publications Association (ERPA)

Method

In this study, meta-synthesis method, one of the patterns in qualitative research studies, is used to interpret and synthesize the qualitative data gathered in Turkey in terms of critical thinking. The first studies conducted via meta-synthesis were used by Noblit and Hare in 1988. Meta-synthesis involves a series of techniques that aim to understand many qualitative data. Meta-synthesis is not an analysis, but it makes an effort to interpret data. Meta-synthesis involves the selection of relevant studies for synthesis, their subsequent interpretation and writing down the key concepts. These key concepts are the raw data of a synthesis. The purpose of these type of studies is to interpret the qualitative data conducted on similar subjects instead of collecting raw data (McDermott, Graham and Hamilton, 2004).

Online scanning is conducted to determine the studies to be involved in meta-synthesis research. In this scanning, the databases of Higher Board of Education National Thesis Center and ULAKBIM Social Sciences are used. During scanning, such terms as 'critical thinking', critical thinking ability' and 'critical' are entered. The title of each study listed is controlled one by one and 265 studies in total are found to have the same objective as in this study. It is also seen that 25 of these studies are conducted via using qualitative research methods. These studies are examined under the framework of 'involvement criteria'. According to this, 18 studies are used in this research, which are prepared by using qualitative or mixed research methods, believed to serve for the objective of this study.

Results and Discussion

As is seen at the end of the meta-synthesis study, there are 25 qualitative studies on critical thinking in Turkey. Among these, 18 of them are involved in the study under involvement criteria. The first of these main themes was 'the evaluation of education programs and course books in terms of critical thinking skills'. After the analysis, it is seen that post graduate education programs and such education programs and guide books as Language and Literature, Turkish, Science, Social Sciences and Social Studies are examined. It is seen that the programs and course books examined are largely in accordance with the acquisition of critical thinking skill.

The second of these main themes was 'critical thinking skills and the conceptualization of critical thinking'. According to these main themes, it is seen that the critical thinking skills of pre-service teachers are above average.

The third main theme used in the study was 'teaching critical thinking skills'. According to this, one of the results gathered from the study is that the program is good for acquiring critical thinking skills, but teacher are insufficient and reluctant on this issue.

The fourth main theme was 'competence perceptions of teaching critical thinking skills'. When the synthesis about this theme is examined, it is seen that teachers and in-service teachers regard themselves as insufficient in terms of critical thinking. It is also seen that the teachers and in-service teachers stated that they are unable to use their data sources effectively. Thus, the findings of this study corresponds the one that argues 'the program is effective to provide a critical thinking skill but teachers are unable to apply such activities in terms of critical thinking' within the theme of 'teaching critical thinking skills'. The findings also indicate that teachers can only have the responsibility to provide a critical thinking skill on condition that the classroom environment is suitable.

Eleştirel Düşünme Becerisi İle İlgili Türkiye'de Yapılmış Nitel Çalışmaların Değerlendirilmesi: Bir Meta-Sentez Çalışması

Seyat Polat[3]

Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya, Türkiye

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihçesi:
Alındı 26.02.2015
Düzeltilmiş hali alındı 30.03.2015
Kabul edildi 07.04.2015
Çevrimiçi yayınlandı 18.04.2015

ÖZ

Eleştirel düşünme becerisi, öneminden dolayı Türkiye'de 2005 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yapılandırmacı felsefenin kaynaklık ettiği eğitim programları kapsamında temel beceri olarak ele alınmıştır. Bu nedenle eleştirel düşünme becerisine yönelik çalışmalarda 2005 yılından sonra büyük bir artış gözlenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye'de eleştirel düşünme becerisine yönelik yapılmış nitel araştırmaların meta-sentez yöntemiyle yeniden değerlendirilmesidir. Çalışmada amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılmıştır. Veriler, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve ULAKBIM Sosyal Bilimler Veri Tabanından ulaşılabilen, Türkçe 18 tane nitel çalışmadan elde edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları; öğretim programlarının eleştirel düşünme becerisini kazandırmada yeterli olduğu, öğretmen ve öğretmen adaylarının "eleştirel düşünmeyi" kuramsal alanyazına uygun olarak kavramsallaştırdığı fakat uygulama açısında kendilerini yetersiz gördükleri ve sınıf ortamının bu beceriyi kazandırmada kendilerini engelledikleri şeklindedir.

© 2015 IOJES. Tüm hakları saklıdır

Anahtar Kelimeler:
Eleştirel düşünme, meta-sentez, Türkiye'de yapılmış nitel çalışmalar

Giriş

Günümüzde bilgiye ulaşmak çok hızlı ve onu kullanmak artık çok kolaydır. Kendisi için en etkili ve en güvenilir bilgiyi elde eden bireyler yüksek düzeyde düşünen bireylerdir. Üst düzey düşünmenin en önemli belirtisinin eleştirel düşünebilmek olduğu söylenebilir. Genç'e (2008) göre bireyler herhangi bir durum karşısında karar vermeleri gerektiğinde zihinsel süreçlerini kullanırlar, akıl yürütürler ve kendileri için en etkili sonuca ulaşırlar. Doğru bilgiyi etkili bir biçimde kullanmanın etkili yollarından biri de eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünmenin kuramsal alanyazında farklı şekilde tanımlandığı görülmektedir. Dolayısıyla "eleştirel düşünme" kavramı ile ilgili yapılan, kabul edilen tek bir tanıma ulaşmak yerine birtakım tanımlara yer vermek daha işlevsel olacaktır. Eleştirel düşünme, konuyla ilgili bir şey okumadan ya da dinlemeden önce onunla ilgili bilinçli ve mantıklı düşünme (Nosich, 2012), düşünme üzerine düşünme ya da üst düşünme becerisi (Gündoğdu, 2009) ve kişinin düşünce sistemindeki yapıları usta bir şekilde yönetmesi (Paul ve Elder, 2006) şeklinde tanımlanabilir. Kısaca eleştirel düşünme mantıklı ve rasyonel olmayan düşünme şekillerinin karşısına konulabilir (Facione, 1998). Eleştirel düşünme kavramının daha iyi anlaşılması için eleştirel düşünme öğretimi ve eleştirel düşünme öğretiminde benimsenen yaklaşımların ortaya konulmasında fayda vardır.

Eleştirel düşünme öğretimi, günümüzde birçok bakımdan son derece önemlidir. Bu önemden dolayı eleştirel düşünme becerisi öğretimi, hem bireysel hem de genel eğitim içerisinde yer almalıdır (Gündoğdu, 2009; Sünbül ve Kurnaz, 2007). Eleştirel düşünme modern eğitimde önemli ve hayati bir konu olduğu için tüm eğitimciler öğrencilerine yönelik eleştirel düşünme öğretimini verebilmelidir (Dutoğlu ve Tuncel, 2008; Schafersman, 1991). Çünkü eleştirel düşünme öğretimi bireylerin olaylara sınırlı bir çerçeveden bakmasını engeller, kendini ve çevresini sorgulamasını ve daha iyi algılamasını sağlar (Başoğlu ve Mutlu, 2012). Bundan dolayı eleştirel düşünen bireyin, eleştirel özelliklerinin geliştirilmesinde eğitim ortamlarında yapılacak aktivitelerin ayrı bir önemi söz konusudur. Çünkü bireye; üretken, eleştirel, bilimsel, hoşgörülü, demokratik düşünme gücünü kazandırma, sorunlara çok boyutlu bakabilme gibi özellikler kazandırabilmek için, zenginleştirilmiş eğitim durumları ve aktiviteleri oluşturmak gerekmektedir (Kaya, 2010). Eleştirel

[3] Sorumlu yazarın adresi: Mevlana Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programı ve Öğretim Bölümü, 42003, Konya, Turkey.
Telefon: 444 42 43
Faks: +90 (332) 241 11 11
e-posta: seyatpolat@gmail.com
[4] Sorumlu yazarın adresi:
Telefon:
Faks:
e-posta:

düşünme becerisinin öğrencilere kazandırılabilmesi için eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarının bu konuda çok iyi yetiştirilmesi gerekir (Yeşilpınar, 2011; MEB, 2009; Battal, 2008; Kökdemir, 2003 ve Senemoğlu, 1996). Daha da önemlisi eleştirel düşünebilen bir öğretmen ancak öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini aktarabilir. Eleştirel düşünme öğretimi zahmetli bir iştir. Çünkü ne düşünmeyi değil, nasıl düşünmeyi öğretmeyi içerir. Ayrıca farkındalık artırma ve üstbiliş becerilerinin işlenmesini, ya da basitçe düşünme hakkında düşünmeyi kapsar. Ennis (1991) eleştirel düşünme öğretimi ile ilgili olarak dört yaklaşım belirlemiştir. Bunlar; doğrudan (infusion) yaklaşım, dolaylı (immersion) yaklaşım, genel yaklaşım (general approach) ve karma (mixed approach) yaklaşımdır (Akt. McKown, 1997; Gann, 2013).

Bu yaklaşımlardan ilki, eleştirel düşünme öğretiminin konularla birlikte götürüldüğü bir süreç olan doğrudan (infusion) yaklaşımdır. Eleştirel düşünmenin genel ilkeleri konuların öğretimi esnasında açıkça belirtilir ve öğrenciler daha iyi anlamada bu ilkeleri kullanma konusunda cesaretlendirilir (Hager ve Kaye, 1992). İkinci yaklaşım olan dolaylı (immersion) yaklaşımda da birincisine benzer şekilde konu öğretimi yapılır. Ancak eleştirel düşünme ilkeleri doğrudan yaklaşımda olduğu gibi açıkça belirtilmez (Sünbül, 2007; Hager ve Kaye, 1992). Dolaylı yaklaşım genelde üniversitelerde öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırmada kullanılan yaklaşımdır (Nicholas ve Raider, 2011). Üçüncü yaklaşım genel yaklaşımdır (general approach) ve eleştirel düşünmeyi mevcut konu öğretiminden ayrı bir şekilde kazandırmayı amaçlamaktadır. Eleştirel düşünmenin öğretildiği içerik, okul dışı kaynaklar tarafından sağlanır (McKown, 1997). Gann'a (2013) göre, genel yaklaşımda eleştirel düşünme beceri ve eğilimleri bir ders içeriğinden ayrı bir şekilde öğretilir. Karma yaklaşım (mixed approach) olarak adlandırılan son yaklaşım ise genel yaklaşımı doğrudan veya dolaylı yaklaşımlardan biriyle birleştirmektedir (Nicholas ve Raider, 2011). Genel yaklaşım gibi karma yaklaşım da eleştirel düşünme öğretiminin programda nasıl yer aldığıyla ilgilenir (Gann, 2013).

Eleştirel düşünmenin öneminden dolayı Türkiye'de özellikle 2005'ten bu yana birçok araştırma yapılmıştır (Akbıyık ve Karadüz, 2014; Bayat, 2014; İskifoğlu, 2014; Başoğlu ve Mutlu, 2012; Yeşilpınar, 2011; Kazu ve Şentürk, 2010; Ünal ve Ilgaz, 2010). Bu çalışmalardan aynı konu üzerine yapılanları belli temalar (matrix/template) oluşturularak eleştirel bir bakış açısıyla yeniden sentezlenmesi ve yorumlanması sosyal bilgiler eğitimi ve eğitim bilimleri alanına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışma, Türkiye'de eleştirel düşünme becerisine yönelik yapılmış nitel araştırmaların meta-sentez yöntemiyle yeniden değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli ve Örneklem Seçimi

Bu araştırmada, eleştirel düşünme becerisine yönelik Türkiye'de yazılmış nitel çalışmaların, bulgularını yorumlamak ve sentezlemek için nitel araştırma desenlerinden olan "meta-sentez" araştırma yöntemi kullanılmıştır. Meta sentez çalışmaları ilk olarak 1988 yılında Noblit ve Hare tarafından ortaya atılmıştır. Meta-sentez birçok nitel çalışmadan bir anlayış çıkarmayı amaçlayan bir dizi tekniktir. Meta-sentez çalışmalarında analiz yapmaktan ziyade, yorum geliştirilmeye çalışılır. Meta-sentez yöntemi, sentezlenmek için birbiriyle ilişkili çalışmaların seçilmesini, daha sonra bunların tekrar tekrar okunmasını ve anahtar kavramların not edilmesini kapsar. Bu anahtar kavramlar sentezin ham verisini oluşturur. Bu tarz çalışmalarda amaç, bir durum ile ilgili ham veri toplamak yerine, benzer konularda yapılmış nitel araştırmaları yorumlamaktır (McDermott, Graham ve Hamilton, 2004). Meta-sentez çalışmaları belli bir alanda yapılmış nitel araştırmaların yine nitel bir anlayışla ele alınıp, benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya konmasını içermektedir (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bir başka deyişle meta-sentez, amaca yönelik ulaşılan çalışmalardan yola çıkarak ana temalar geliştirilip, bu temalar çerçevesinde araştırmaların benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada örneklem seçiminde amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklemede araştırmacı hangi kaynakların seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır (Balcı, 2011). Bu çalışma kapsamında da sadece eleştirel düşünme becerisi ile ilgili olan nitel yayınlar incelendiğinden dolayı amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması

Meta-sentez çalışmasına dahil edilecek araştırmaları belirlemek amacıyla online tarama yapılmıştır. Bu taramada Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin veri tabanı ve ULAKBIM Sosyal Bilimler veri

tabanından yararlanılmıştır. Tarama yapılırken "eleştirel düşünme", "eleştirel düşünme becerisi" ve "eleştirel" terimleri kullanılmıştır. Listelenen çalışmaların başlıkları tek tek kontrol edilerek araştırmanın konusuna ve amacına uygun olabilecek 265 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu araştırmaların 25 tanesinin nitel araştırma yöntemlerini temel alarak yazıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, "dahil edilme kriterleri" çerçevesinde tek tek incelenmiştir. Buna göre araştırmanın amacına hizmet edebilecek, nitel veya karma araştırma yöntemlerini kullanarak hazırlanmış 18 tane çalışma araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışmalardan 6 tanesi doktora, 7 tanesi yüksek lisans tezi ve 5 tanesi makaleden oluşmaktadır. Çalışmalara ait betimsel özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Meta-senteze dahil edilen çalışmaların betimsel özellikleri

Çalışma Kodu	Amaç	Veri Toplama	Veri Analizi	Yayın Türü	Künyesi
Ç 1	Ortaöğretimde uluslararası bakalorya programı ile ulusal programdaki anadil öğretimi derslerinin eleştirel düşünme becerileri açısından karşılaştırılması	Yarı yapılandırılmış görüşme Doküman incelemesi	İçerik analizi	Dr Tezi	Aktaş (2013)
Ç 2	İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu	Yarı yapılandırılmış görüşme Doküman incelemesi	Betimsel analiz	Yl Tezi	Başoğlu ve Mutlu (2012)
Ç 3	Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Yl Tezi	Has (2012)
Ç 4	Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme tutumlarını ve bu tutumlarına ilişkin görüşleri	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Dr Tezi	Özelçi (2012)
Ç 5	Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersi hakkında öğrenci görüşlerinin ortaya çıkarılması	Odak Grup görüşmesi	Betimsel analiz	Dr Tezi	Özensoy (2012)
Ç 6	Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi açısından öğretmen eğitimi programlarının değerlendirilmesi	Odak Grup görüşmesi	İçerik analizi	Makale	Tanrıverdi (2012)
Ç 7	Hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik öğretmenlerin görüşleri	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Yl Tezi	Turan (2012)
Ç 8	İlköğretim 4. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerisi ile örtüşme düzeyi	Doküman incelemesi	Betimsel analiz	Yl Tezi	Büyükarslan (2011)
Ç 9	Görsel sanatlar dersinde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik öğrenci tutumları ve öğretmen görüşleri	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Yl Tezi	Dayı (2011)
Ç 10	İlköğretim Türkçe öğretim programının "dinleme türleri" bakımından değerlendirilmesi	Doküman incelemesi	Betimsel analiz	Makale	Melanlıoğlu (2011)
Ç 11	Sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünmenin öğretimine yönelik yeterlik algıları	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Yl Tezi	Yeşilpınar (2011)
Ç 12	İlköğretim sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel becerilere uygunluğu	Yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem	İçerik analizi	Dr Tezi	Hayırsever (2010)
Ç 13	Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim programında yer alan temel becerilerden eleştirel düşünmenin geliştirilmesine yönelik görüşleri	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Makale	Semerci (2010)

Ç 14	İlköğretim 6-8. sınıf fen ve teknoloji ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünme unsurları açısından değerlendirilmesi	Doküman incelemesi	İçerik analizi	Yl Tezi	Karakuş (2009)
Ç 15	Problem çözme yoluyla eleştirel düşünme becerilerinin gelişim sürecinin incelenmesi	Yarı yapılandırılmış görüşme	İçerik analizi	Dr Tezi	Obay (2009)
Ç 16	Çocukta felsefi ve eleştirel düşüncenin gelişimi	Odak Grup görüşmesi	Betimsel analiz	Makale	Kefeli ve Kara (2008)
Ç 17	Sosyal bilgiler dersi programına yönelik öğretmen görüşlerini saptamak	Yarı yapılandırılmış görüşme	Betimsel analiz	Makale	Aykaç (2007)
Ç 18	Anadolu üniversitesi bilgi yönetimi önlisans programının eleştirel düşünme açısından incelenmesi	Yarı yapılandırılmış görüşme Doküman incelemesi	Betimsel analiz	Dr Tezi	Ünal (2007)

Dahil Edilme Kriterleri

İlgili literatür taramasından sonra elde edilen çalışmaların dahil edilme kriterlerine uygunluğu test edilmiştir. Çalışmaların belirlenmesinde Noblit ve Hare'ın (1988) meta-senteze ilişkin önerileri göz önünde bulundurularak, araştırmaların dahil edilme kriterleri aşağıda verilmiştir (akt. Welch, 2008). En az beş kriteri (kriter: 1-2-3-6-8) karşılayan çalışmalar analize dahil edilmiştir.
Kriter 1. Çalışmaların Türkçe yazılmış olması,
Kriter 2. Çalışmaların yöntemlerinin açıkça belirtilmiş olması ve karma desenli çalışmaların nitel yönünün olması,
Kriter 3. Çalışmalarda veri toplama araçları ve veri analiz yöntemlerinin açıkça belirtilmiş olması,
Kriter 4. Çalışmalarda, ders kitaplarının ve öğretim programlarının incelenmesi,
Kriter 5. Çalışmalarda, öğretim elemanları, öğretmenler ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünme kavramı ile ilgili görüşlerinin incelenmesi,
Kriter 6. Çalışmalarda eleştirel düşünme becerisi öğretiminin incelenmesi,
Kriter 7. Çalışmada herhangi bir yıl sınırlandırılması yapılmamıştır,
Kriter 8. Çalışmaya konu olan örneklemin Türkiye sınırları içinde olması gibi kriterler ile sınırlandırılmıştır.

Kodlama Yöntemi ve Verilerin Analizi

Araştırmaya dahil edilen nitel çalışmalar birkaç kez okunarak ortak yönleri tespit edilmiştir. Analizlerde konu bütünlüğünü ve sentezleme aşamasında kolaylık sağlaması açısından, bu ortak yönler göz önünde bulundurularak ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Ana temalar ve alt temalar oluşturulduktan sonra ikinci araştırmacı tarafından da kontrol edilmiştir. Gelen görüşler çerçevesinde tema ve alt temalara son hali verilmiştir. Temaların oluşturulmasında Merriam'ın (2013) önerileri dikkate alınmıştır. Buna göre temalar; a) tamamen sizin fikriniz ya da literatürdeki bir kavramın aynısı olabilir. b) Verilerinizin direkt kendisi veya verilerinizden çıkarılabilir. c) Ana temaların bazıları da alt temalar olarak verilebilir. d) Temaların adı çalışmanın yönelimiyle uyumlu olmalıdır. Temalara ait bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Bu çalışmada veriler; Barnett ve Thomas (2009), McDermott, Graham ve Hamilton (2004), Campbell ve diğerlerinin (2003) belirttikleri aşamalara göre analiz edilmiştir. Bu aşamalardan ilki sentezlenmeye değer bir konunun belirlenmesi ve bu çerçevede verilerin toplanmasıdır. Bu araştırmada çalışılacak konu "eleştirel düşünme becerisi" olarak belirlenmiştir. İkinci aşama, toplanan verilerin araştırmanın amacı çerçevesinde sınırlandırılmasıdır. Yapılan taramalar neticesinde 265 çalışmaya ulaşılmış ve bu çalışmalar arasında 18 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Üçüncü aşama, değerlendirmeye alınan çalışmaların okunması ve ortak temaların belirlenmesidir. Nitekim hali hazırdaki çalışma için dört ana tema ve 11 alt tema belirlenmiştir. Dördüncü aşama, belirlenen temalar çerçevesinde çalışmaların bulgularının tekrar okunması, benzer ve farklı yönlerinin ortaya konmasıdır. Son aşama ise çalışmanın raporlaştırılması sürecidir.

Tablo 2. Çalışmada kullanılan ana tema ve alt temalar

Ana Tema	Alt tema	Künyesi
Öğretim programları ve ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi	Türkçe kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi	Aktaş (2013), Başoğlu ve Mutlu (2012), Büyükarslan (2011), Melanlıoğlu (2011)
	Öğretmen eğitimi programının değerlendirilmesi	Tanrıverdi (2012), Ünal, (2007)
	Fen bilimleri kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi	Karakuş (2009)
	Sosyal bilgiler programının ve kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi	Hayırsever (2010), Aykaç (2007)
	Hayat bilgisi kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi	Turan (2012)
Eleştirel düşünme becerisi ve eleştirel düşünmenin kavramsallaştırılması	Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi kavramsallaştırması	Yeşilpınar (2011), Semerci (2010)
	Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerisi ve eleştirel düşünmeyi kavramsallaştırması	Has (2012), Özelçi (2012), Yeşilpınar (2011), Obay (2009)
Eleştirel düşünme becerisi öğretimi	İlkokulda eleştirel düşünme becerisi öğretimi	Turan (2012), Yeşilpınar (2011), Kefeli ve Kara (2008), Aykaç (2007)
	Ortaokulda eleştirel düşünme becerisi öğretimi	Özensoy (2012), Dayı (2011) Hayırsever (2010)
Eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilik algıları	Öğretmenlerin eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilik algıları	Özelçi (2012), Yeşilpınar (2011)
	Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilik algıları	Yeşilpınar (2011)

Geçerlik ve Güvenirlik

Aşağıda bu araştırmanın geçerlik ve güvenirliği ile ilgili olarak; Merriam (2013), Yıldırım ve Şimşek (2010) ve Miles ve Huberman (1994) önerileri doğrultusunda yapılan çalışmalar açıklanmıştır.

a) İç geçerliği artırmak için araştırmanın konusu ve yöntemi ile birlikte çalışmaların değerlendirileceği temalar ile ilgili, çalışmalarında nitel araştırma yöntemlerine yer veren, üç uzmanın görüşüne başvurulmuştur.
b) İç geçerliğin veya inanırlığın sağlanması için çalışmanın veri toplama ve veri analiz süreci çerçevesinde belirli bir doygunluğa ulaşıncaya kadar analize devam edilmiş ve bu iş için yeterli zaman harcanmıştır.
c) Araştırmanın dış güvenirliğini artırmak için araştırma süreci ve süreçte yapılanlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın modeli, veri toplama süreci, verilerin analizi ve yorumlanması zengin ve yoğun bir şekilde tanımlanmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada Türkiye'de eleştirel düşünme becerisi ilgili yapılan nitel yayınlar, araştırmanın amacına uygun olarak dört farklı ana tema çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analizlerden elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

Öğretim programlarının ve ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi

İncelenen çalışmalarda, lisansüstü eğitim programları ile dil ve edebiyat, Türkçe, fen bilimleri, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi kitaplarının eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya uygunluğu sınanmıştır (Ç 8, Ç 12, Ç 14, Ç 17, Ç 7, Ç 2, Ç 6, Ç 1 ve Ç 18). Bu kapsamda MEB yayınları 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında ele alınan metinlerin % 71,6'sının ve ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında ele alınan metinlerin %68,8'inin eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya uygun olduğu tespit edilmiştir (Ç, 8). Yine MEB 6. sınıf Türkçe ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisini kazandırmada uygun, 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının kısmen uygun olduğu görülmüştür (Ç 2 ve Ç 10). Bununla birlikte ortaöğretim düzeyinde işlenen Dil A1 dersinde kazanımların %42'sinin, Türk Edebiyatı dersinde %45'inin, Dil ve Anlatım dersinde de %21'inin eleştirel düşünmeye hizmet eden kazanımlardan oluştuğu görülmüştür (Ç 1). Lisansüstü programlarını inceleyen çalışmaların sentezlenmesi sonucu, öğretmenlik mesleği derslerinin alan derslerine oranla eleştirel düşünme becerileri üzerinde daha etkili olduğu saptanmıştır (Ç 6, Ç 18).

MEB 6. sınıf fen ve teknoloji ders kitabında yer alan metinlerin ortalama % 68.75 oranında eleştirel düşünmeye katkı sağlayacağı ve MEB 7. sınıf fen ve teknoloji ders kitabında yer alan metinlerin ortalama % 66.07 oranında eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayacağı tespit edilmiştir. Yine MEB 8. sınıf fen ve teknoloji ders kitabında yer alan metinlerin ortalama % 67,19 oranında eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlayacağı belirlenmiştir (Ç 14).

Ortaokul MEB 5. sınıf sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında % 51,25 oranında uygun olduğu tespit edilmiştir (Ç 12). İlkokul (1,2,3,4) sosyal bilgiler programının ise eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında % 48 oranında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ç 17). Yine ilkokul MEB hayat bilgisi ders kitaplarının, eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında 1. sınıflarda "kısmen", 2. sınıflarda "orta" ve 3. sınıflarda "iyi" düzeyde olduğu saptanmıştır (Ç 9). Öğretim programlarının eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya uygun bir içeriğe sahip olmadığını savunan öğretmenler, kitapların konuyla ilgili, ilgisiz bilgilere yer vermediğini savunmuşlardır. Bununla ilgili Ç 12, Ç 5 ve Ç 7'de alınan öğretmen görüşü aşağıdaki gibidir.

"Çocuk, bu bilgi ilgilidir, bu bilgi ilgisizdir gibi bir tartışmaya hiç girmez. Konu ile ilgisiz bilgiye de yer verilmiş olsaydı, öğretmen çocuklarla birlikte ilgili ve önemli bilgiyi ayırt edebilirdi…. Örneğin ben bu konuda farklı bir etkinlik yaptırdım. Bir resim verdim ve bu resimde konu ile ilgili öğeler olduğu gibi konu ile hiç ilgisi olmayan öğeler de vardı. Çocuklar resimde konu ile ilgili olmayan unsurları ayırt edebildi. Ancak bu kitabın kazandırdığı bir beceri değildir. Kitap zaten çocuğa ben senin için konu ile ilgili bilgiyi veriyorum demektedir."

"…Bir yazıyı okuduktan sonra o yazının bize verdiği bilgiyi hemen kabullenmeden önce onun doğruluğu hakkında düşündükten, araştırma yaptıktan ve nesnel bir bilgi olduğu kanıtlandıktan sonra o bilgiyi kabullenmeliyiz…"

"…Düz anlatım yöntemi dışındaki yöntemlerin uygulanabilmesi için gereken materyallerin de sınıflardaki öğrenci sayısına yetmeyecek düzeyde olması, öğretmeni düz anlatım yöntemini kullanmaya sevk ediyor…"

Eleştirel düşünme becerisi ve eleştirel düşünme becerisinin kavramsallaştırılması

Yapılan analizler çerçevesinde öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin genel olarak ortalamanın üstünde olduğu görülmüştür (Ç 3, Ç 12). Bununla birlikte düşük eleştirel düşünme becerisine sahip öğretmen adaylarının, kişisel özelliklerini kendi düşüncelerinden çok çevrelerindeki bireyleri (arkadaş, eş, ebeveyn) referans alarak açıkladıkları ve kendi fikirlerine güvenmedikleri görülmüştür. Yüksek eleştirel düşünme becerisine sahip öğretmen adaylarının ise kişisel özelliklerini örneklerle açıklayabildikleri ve çevrelerinde gelişen olayları çok sık sorguladıkları tespit edilmiştir (Ç 3, Ç 4). Bununla birlikte eleştirel düşünme sorgu yöntemlerinin derslerde kullanılması halinde öğretmen adaylarında gerek kavramsal düzeyde gerekse de işlemsel düzeyde gelişmelerin olabileceğine saptanmıştır (Ç 15). Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi için Ç 3'te alıntılanan öğretmen adaylarının görüşleri aşağıdaki gibidir.

"…Bence dersler daha çok düşünmeye, yorumlamaya dayalı olmalıdır. Kuramdan çok uygulamaya dayanmalıdır…"

"…Dersler daha özgün işlenebilir. Örneğin, bir derste sürekli yazı yazmak yerine değişik kaynaklar getirilerek, bu kaynaklardan yararlanılabilir. Ayrıca derslerde öğretmen otoritesi yerine öğrencilerin katkısı olmalıdır. Dersler bir

kitaba bağlı kalınarak işlenmemeli bence farklı yazarların, farklı kaynaklarından yararlanmalı ki eleştirel düşünce becerilerimiz gelişsin…"

Eleştirel düşünme becerisi öğretimi

Yapılan çalışmalar sentezlendiğinde sınıf öğretmenlerinin, programın eleştirel düşünme becerisi üzerinde etkili olduğu yönünde % 32 oranında görüş belirttikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenler eleştirel düşünme becerisine yönelik etkinlikleri yeterince uygulamadıklarını ifade etmişlerdir (Ç 17, Ç 7). Uygulayan öğretmenler ise eleştirel düşünme becerisini kazandırabilmek için programda önerilen etkinliklerden en sık kullanılan türünün " akıl yürütme ve sorunlara çözüm bulma" etkinliği ve en seyrek kullanılan türünün " bir konuyu farklı kaynaklardan araştırmaya yönlendirme" etkinliği olduğu görülmüştür. Yine sınıf öğretmenleri eleştirel düşünme becerisini kazandırmak için sıklıkla "düz anlatım" yöntemini ve "soru cevap" tekniğini kullandıkları görülmüştür. Bununla birlikte işbirlikli öğrenme yöntemini ve beyin fırtınası tekniğini "ara sıra" düzeyinde uyguladıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin soru cevap tekniğini sıklıkla kullanmalarının nedenini düz anlatım yöntemiyle uyumlu olmasına bağlamışlardır. Eleştirel düşünme becerisini kazandırabilmek için programda önerilen materyallerden en sık kullanılanının " ders ve çalışma kitapları" olduğu ve en seyrek kullanılanının "internet ve eğitim teknolojisi" olduğu görülmüştür (Ç 7). Yine görsel sanatlar dersi öğretmenleri ile yapılan görüşmede öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi kazandırmak için en fazla kullandıkları yöntemin sor-cevap olduğunu belirttikleri görülmüştür (Ç 9). Benzer şekilde ilköğretimde de sokratik yöntemin kullanılması halinde öğrencilerin eleştirel düşünme beceri düzeylerinin arttığı belirlenmiştir (Ç 16). Eleştirel düşünme becerisini değerlendirebilmek için programda önerilen değerlendirme araçlarından en sık kullanılanının "kısa cevaplı sorular" ve en seyrek kullanılanının "rubrik derecelendirme ölçeği" olduğu tespit edilmiştir (Ç 17, Ç 7). İlkokulda öğrencilere eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında en çok karşılaşılan sorunun "velilerin ilgisizliği" ve en az karşılaşılan sorunun "öğretmen yeterliklerinin düşük olması" olduğu görülmüştür (Ç 7). Yapılan sentezlerde ulaşılan bir başka bulgunun ise eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması için uygun bir eğitim ortamının olması ile ilgilidir. Buna göre eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması için sınıf ortamının bağımsız düşünmeye elverişli, uygun öğrenci sayısına sahip, fiziksel ve teknolojik açıdan rahat ve donanımlı, görsel materyallerle desteklenen, öğrenciyi aktif kılan demokratik olması gerektiğidir (Ç 10).

Öğretmenlerin, eleştirel düşünme becerisini kazandırmak için derslerinde, tartışma, neden-sonuç ilişkisi kurma, yorumlama, sorgulama, araştırma, çıkarımda bulunma ve karşılaştırma yapma gibi teknikleri kullanmaları gerektiğini belirttikleri görülmüştür. Yine öğretmenler, eleştirel düşünme becerisini kazandırmak için sıklıkla "düz anlatım" yöntemine başvurdukları görülmüştür (Ç 5, Ç 12).

Eleştirel düşünme becerisi öğretimine yönelik Ç 5, Ç 12, Ç 17, Ç 7, Ç 11 ve Ç 16'da alıntılanan öğretmen, öğrenci ve öğretmen adaylarının görüşleri aşağıdaki gibidir.

"…Yani bir çocuğa biz büyük olarak şunu yap bunu yap, bunu götür, bunu yapma dediğimiz zaman genelde öğrenciler bu istekleri yerine getirir. Bu anlamda eğer çocuk bir şeyi neden yaptığını niçin yaptığını, ya da yapmadığını öğrenebiliyorsa, bunu kendi süzgecinden geçirip karar verebiliyorsa, birçok şey öğrenmiş demektir. Hani hayatının sonuna kadar, birinin gözetlemesine denetlemesine hiçbir şekilde ihtiyacı kalmayacaktır…"

"…Bir yazıyı okuduktan sonra o yazının bize verdiği bilgiyi hemen kabullenmeden önce onun doğruluğu hakkında düşündükten, araştırma yaptıktan ve nesnel bir bilgi olduğu kanıtlandıktan sonra o bilgiyi kabullenmeliyiz…"

"…Düz anlatım yöntemi dışındaki yöntemlerin uygulanabilmesi için gereken materyallerin de sınıflardaki öğrenci sayısına yetmeyecek düzeyde olması, öğretmeni düz anlatım yöntemini kullanmaya sevk ediyor…"

Eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilik algıları

Meta-senteze tabi tutulan çalışmalardan elde edilen temalardan biri de öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerisini kazandırmada yeterlilik algılarını yorumlamaktı. Yapılan sentezler çerçevesinde öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bu konuda kendilerini yetersiz gördükleri tespit edilmiştir. Kendilerini yetersiz görmelerinin nedenleri arasında, geçmiş yaşantıların olumsuz etkisi, bilgi

kaynaklarını kullanamama, kişisel özellikler, duyuşsal etmenler ve çevresel etmenlerin olduğu görülmüştür (Ç 10). Burada dikkat çeken nedenlerden biri öğretmenlerin kişisel özelliklerini eleştirel düşünme becerisini kazandırmada yetersiz görmeleridir. Yapılan sentezler neticesinde ön plana çıkan olumsuz kişilik özellikleri olarak "karar verememe", yeniliklerle başa çıkamama", "mesleki kaygı ve uyum sorunu" ve alternatif üretememe olduğu görülmüştür (Ç 4, Ç11).

Eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilik algılarına yönelik Ç 10'da alıntılanan öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri aşağıdaki gibidir.

"...Tabi ki yine söylüyorum, yine söylüyorum. Mutlaka çok eksiğiz ya mutlaka çok eksiğiz. Bunun eğitimini almadık, bununla ilgili çalışmalar yapmadık. Sadece şey, görme, duyma ve okumayla ilgili bizim aldığımız şeyler. Ama ben bu konuda kendisinin çok yeterli olan insanların farklı çalışmalar yapmasını istiyorum…"

"…Hani lisans eğitiminde sanki böyle bir şey verilmedi, hani nasıl değerlendireceğimi açıkçası bilmiyorum. Ben hani aldığım lisanstan önce de hani böyle bir şey uygulanmadığı için günlük hayatta da böyle bir dönüt almadım hiç, karşılaşmadığım için, belki karşılaşmışımdır da farkında değilimdir. Bilmiyorumdur o yüzden…"

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye'de eleştirel düşünme becerisine yönelik yapılmış nitel araştırmaların meta-sentez yöntemiyle yeniden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bulguları çerçevesinde tartışma süreci aşağıda gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalar incelenip, detaylı bir okuma yapıldıktan sonra, dört ana tema adı altında değerlendirmeye karar verilmiştir. Bu ana temalardan ilki "öğretim programları ve ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi" şeklinde idi. Yapılan analizler kapsamında lisansüstü eğitim programları ile dil ve edebiyat, Türkçe, fen bilimleri, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi derslerine ait öğretim programı ve kılavuz kitaplarının incelendiği belirlenmiştir. İncelenen program ve kitapların eleştirel düşünme becerisini büyük oranda kazandırmaya uygun olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu incelemelerin tüm sınıflar düzeyinde yapılmadığı saptanmıştır. Örneğin Türkçe dersine ait öğretim programları ve kılavuz kitaplarının 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar, fen ve teknoloji dersi 6, 7 ve 8. sınıflar ve sosyal bilgiler dersi 5. sınıflar düzeyinde, incelendiği saptanmıştır. Ortaöğretim düzeyinde ele alınan derslerde ise sadece 12. sınıf dil ve anlatım ve Türk edebiyatı derslerinin incelendiği görülmüştür. İncelenen bu derslerin eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya uygun olduğu görülmüştür. Lisansüstü düzeyinde ise derslerin eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya uygunluğunu inceleyen sadece iki çalışmaya rastlanılmıştır. Buna karşın 1,2 ve 3 sınıflara ait Türkçe, 4 ve 5. sınıflara ait fen bilimleri ve 4,6,7 ve 8 sınıflara ait sosyal bilgiler öğretim programları ve kılavuz kitapları nitel araştırma yöntemi baz alınarak incelenmediği tespit edilmiştir. Ayrıca matematik dersine ait herhangi bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu duruma neden olarak, bu sınıflar düzeyinde öğretim programları ve kılavuz kitapları nicel araştırma yöntemleri temel alınarak incelenmiş olması gösterilebilir (Yıldırım ve Şensoy, 2011; Kazu ve Şentürk, 2010; Ünal ve Ilgaz, 2010; Hezen, 2009; Yıldırım ve Yalçın, 2008; Akar, 2007; Baykara, 2006; Kan, 2006 ve Karadeniz, 2006).

İkinci ana tema "eleştirel düşünme becerisi ve eleştirel düşünmenin kavramsallaştırılması" şeklinde idi. Bu ana tema kapsamında, öğretmen adaylarının eleştirel düşünme becerilerinin ortalamanın üstünde olduğu saptanmıştır. Bu duruma, görüşme formunda kullanılan soruların içeriği neden olarak gösterilebilir. Çalışmalardan elde edilen bu bulgu alanyazında yapılan ve diğer yöntemleri temel alarak yapılan çalışmaların bulgusu ile kıyaslandığında desteklenmediği görülmektedir (Akıllı, 2012; Baydar, 2012; Has, 2012; Karasakaloğlu, Saracaloğlu ve Özelçi, 2012; Özer, 2012; Stapleton, 2012; Çetinkaya, 2011; Kutlu ve Schreglmann, 2011; Tian ve Low, 2011; Rear, 2010; Qing, Jing ve Yan, 2010; Şengül ve Üstündağ, 2009; Dutoğlu ve Tuncel, 2008 ve Güven ve Kürüm, 2007). Yapılan analizler kapsamında öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeyi, entelektüel şüphecilik, merak ve eleştiri, özerklik bağımsızlık, çok yönlü bakış açısı, benzerlik farklılık oluşturma, çelişkilere dikkat etme ve bilgi kullanımı şeklinde kavramsallaştırdıkları görülmüştür. Öğretmen ve öğretmen adaylarının yaptıkları bu tanımlamalar, kuramsal alanyazında eleştirel düşünmeyi tanımlayan araştırmacıların tanımları ile örtüşmektedir (Nosich, 2013; Başoğlu ve Mutlu, 2012; Elder ve Paul, 2010; Gündoğdu, 2009; Judge, Jones ve Mc Creery, 2009; Mason,

2008; Sünbül ve Kurnaz, 2007; Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2003; Wood, 2002; Cüceloğlu, 1995 ve Ennis, 1985).

Çalışma kapsamında ele alınan üçüncü ana tema "eleştirel düşünme becerisi öğretimi" şeklindedir. Buna göre çalışmaların ulaştığı sonuçlardan biri, programın eleştirel düşünme becerisini kazandırmada uygun olduğu, fakat öğretmenlerin bu konuda yetersiz ve isteksiz olduklarıdır. Bu sonucu destekleyen bir başka bulgu ise öğretmenlerin sıklıkla "düz anlatım" yöntemini ve değerlendirme ölçütü olarak ise "kısa cevaplı soruları" tercih etmeleridir. Bununla birlikte sokratik yöntemin ele alındığı derslerde öğrencilerde eleştirel düşünme becerisinin geliştiği görülmüştür. Eleştirel düşünme becerisinin temel eğitimde yer alabilmesi için eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarının bu konuda çok iyi yetiştirilmesi gerekir (Yeşilpınar, 2011; MEB, 2009; Battal, 2008; Kökdemir, 2003; Senemoğlu, 1996). Dolayısıyla iyi yetişmiş, kendini geliştirmiş ve eleştirel düşünme öğretimine önem veren öğretmenler ancak derslerinde bunu öğrencilerine sunabilirler. Öğrencilere eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında en çok karşılaşılan sorunlar, velilerin ilgisizliği, uygun bir eğitim ortamının olmaması, sınıfların kalabalık olması ve fiziksel ve teknolojik açıdan donanımın yetersizliği şeklindedir. Eleştirel düşünme becerisinin öğretimi konusunda, özellikle sınıf ortamının uygun olması ile ilgili literatürde sıklıkla vurgu yapılmaktadır (Gürkaynak, Üstel ve Gülgöz, 2003; Senemoğlu, 1996; Beyer, 1991).

Dördüncü ana tema ise "eleştirel düşünme becerisi öğretimi yeterlilik algıları" şeklinde idi. Bu tema ile ilgili yapılan sentezlemeler incelendiğinde öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünme konusunda kendilerini yetersiz gördükleri belirlenmiştir. Bu çalışmalara katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının bilgi kaynaklarını yeterince kullanmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Nitekim çalışmanın bu bulgusu "eleştirel düşünme becerisi öğretimi" teması kapsamında "programın eleştirel düşünme becerisini kazandırmada etkili olduğu fakat öğretmenlerin eleştirel düşünme becerisine yönelik etkinlikleri yeterince uygulamadıkları" bulgusu ile örtüşmektedir. Sınıf ortamı elverişli olduğu takdirde öğretmenin eleştirel düşünme becerisini kazandırma konusunda sorumluluk üstlenmesi gerektiği, yapılan bu çalışmalar ile ortaya çıkmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlarla Türkiye'de eleştirel düşünme becerisi alanında yayımlanan nitel araştırmaların güncel eğilimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarının yeni araştırmalar için yol gösterici olacağına inanılmaktadır. Bu doğrultuda, konuyla ilgili gelecekte yapılabilecek benzer veya ilişkili çalışmalar için araştırmacı tarafından yapılacak öneriler şunlardır:

Yapılan meta-sentez çalışmasında Türkiye'de eleştirel düşünme becerisiyle ilgili 25 adet nitel çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar arasında 18 tanesi araştırmanın dahil edilme kriterleri kapsamında ele alınmıştır. Diğer yöntemler ile kıyaslandığında nitel araştırma yöntemini temel alarak yayımlanan çalışmaların sayısının az olduğu söylenebilir. Meta-senteze tabi tutulan bu 18 çalışma incelendiğinde veri toplama aracı olarak gözlem bir kere kullanılmıştır. (Bkz. Tablo. 1) Oysa eleştirel düşünme becerisi öğretimi sınıf ortamında gerçekleşir. Dolayısıyla bu tarz çalışmaların ele alınmasında veri toplama aracı olarak gözlem yönteminin kullanılmasının tercih edilmesi gerektiği söylenebilir.

Yapılan analizler kapsamında Türkçe, fen bilimleri, sosyal bilgiler ve hayat bilgisi programının eleştirel düşünme becerisini kazandırmada uygun olduğu görülmüştür. Matematik programının eleştirel düşünme becerisini kazandırma uygunluğu ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda matematik programını inceleyen çalışmalara yer verilebilir.

Yapılan literatür taraması neticesinde eleştirel düşünme becerisine yönelik nitel çalışmaların az olduğu söylenebilir. Bu kapsamda eleştirel düşünme becerisi öğretiminin gerçekleşme düzeyini belirlemek için gözleme dayalı nitel çalışmalar tasarlanabilir. Çünkü gözleme dayalı çalışmaların sınıf ortamında bu becerinin öğretilme düzeyini ortaya detaylı bir şekilde çıkartacağı düşünülmektedir.

Yapılan analizler kapsamında eleştirel düşünme becerisinin kazandırılmasında karşılaşılan en büyük engeller; velilerin ilgisizliği ve sınıfların kalabalık olmasıdır. Bu durumda, velileri bilinçlendirmek için bu konuda okul içi seminerler düzenlenebilir. Sınıf başına düşen öğrenci sayısını azaltmak için eğitime daha fazla yatırım yapılabilir.

Kaynakça

Akar, C. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerileri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Akbıyık, C. ve Karadüz, A. (2014). Beşinci sınıf öğrencilerinin televizyon reklâmlarına yönelik alımlamalarının eleştirel düşünme düzeylerine göre karşılaştırılması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 159-190.

Akıllı, N. (2012). *İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve yaratıcılık düzeylerinin değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Aktaş, B. (2013). *Ortaöğretimde uluslararası bakalorya programı ile ulusal programdaki anadil öğretimi derslerinin eleştirel düşünme,* Yayınlanmamış doktora lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Aykaç, N. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim-öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 46-73.

Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler,* Ankara: Pegem Akademi.

Barnett, E. & Thomas, J. (2009). Methods for the synthesis of qualitative research: A critical review,*Centre,*

*Social Science Research Unit,*18(2), 1-26.

Başoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu, *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 20(3), 983-998.

Battal, N. (2008). *Eleştirel düşünme*, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100'üncü Yılında Eğitim Kurultayı-Cumhuriyetimizin Kuruluş Felsefesinin Öngördüğü Eğitim (24-26 Nisan 2008) kurultayında sunulan bildiri, İnönü Eğitim Fakültesi, Malatya.

Bayat, N. (2014). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme düzeyleri ile akademik yazma başarıları arasındaki ilişki, *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 155-168.

Baydar, S. (2012). *Öğrenme stillerine göre lise öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimi,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Baykara, N. (2006). *Sosyal bilgiler dersinin düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Beyer, B. (1987). *Practical strategies for the teaching of thinking*. Boston: Allyn and Bacon, INC.

Büyükarslan, Z. (2011). *İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileriyle örtüşme düzeyi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Campbell, R., Pound, P., Pope, C., Britten, N., Pill, R., Morgan, M., & Donovan, J. (2003). Evaluating meta-ethnography: A synthesis of qualitative research on lay experiences of diabetes and diabetes care. *Social Science & Medicine*, 56(4), 671-684.

Cüceloğlu, D. (1995). *İyi düşün doğru karar ver.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri, *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.

Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin görüşlerinin belirlenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12(3), 93-108.

Dayı, B. (2011). *Görsel sanatlar dersinde eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik öğrenci tutumları ve öğretmen görüşleri,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Dutoğlu, G. ve Tuncel, M. (2008). Aday öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile duygusal zeka düzeyleri arasındaki ilişki, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi,* 8(1), 11-32.

Ennis, R.(1985). *Goals for critical thinking curriculum*, Wadsworth Publishing Company, Belmont (ERIC no:16476).

Elder, L. & Paul, R. (2010). Critical thinking: Competency standards essential for the cultivation of intellectual skills, *Journal of Developmental Educatıon,* 34(2), 38-39.

Facione, P. A. (1998). Critical thinking: Whatit is and why it counts. retrieved on 5 May 2013, from www.insightassessment.com/content/download/1176/.../what&why2010.pdf

Gann, D. (2013). A few considerations on critical thinking ınstruction, retrieved from http://www.saitamacityeducators.org/wp-content/uploads/2013/06/A-Few-Considerations-on-Critical-Thinking-Instruction.pdf at 5 May 2013.

Genç, S.,Z. (2008). Öretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(1), 89-116.

Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanılgılar, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 57-74.

Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2003). *Eleştirel düşünme,* Ankara: Eğitim Reformu Girişimi Yayınları.

Güven, M. ve Kürüm, D. (2006). Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakış, *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 1,75-86.

Hager,P. & Kaye, M. (1992). Critical thinking in teacher education: A process- oriented research agenda, *Australian Journal of Teacher Education*. 17(2), 25-33.

Has, E. (2012).*Gazi üniversitesi Fransız dili eğitimi anabilim dalı öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri üzerine bir çalışma,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Hayırsever, F. (2010). *Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Hezen, E. (2009). *İlköğretim 1-5. Sınıflar Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzunun ögelerinin öğretim programında yer alan temel becerileri geliştirmeye uygunluğu,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

İskifoğlu, G. (2014). Cross-cultural equivalency of the California critical thinking disposition inventory, *Educational Sciences: Theory & Practice,* 14(1), 159-178. doi: 10.12738/estp.2014.1.1840

Judge, B., Jones, P. & McCreery, E. (2009). *Critical thinking skills for education students,* British: Library in Publication Data.

Kan, A.,Ü. (2006). *Yeni ilköğretim programında öngörülen temel becerileri kazanmada besinci sınıf sosyal bilgiler ve Türkçe derslerinin etkilerine ilişkin öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi (Diyarbakır ili örneği),*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Diyarbakır.

Kaya, H.,İ. (2010). Yapılandırmacı öğrenmeye dayalı uygulamaların öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerine etkileri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 22, 1-22.

Karadeniz, A. (2006). *Liselerde eleştirel düşünme eğitimi,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Karakuş, B. (2009). *İlköğretim 6-8. sınıf fen ve teknoloji ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünme unsurları açısından değerlendirilmesi,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kazu, İ., Y. ve Şentürk, M.(2010). İlköğretim programının eleştirel düşünmeyi geliştirmesine ilişkin öğretmen görüşleri, *International Online Journal of Educational Sciences,* 2(1), 244-266.

Karasakaloğlu, N., Saracaloğlu, S. ve Özelçi, S. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının okuma stratejileri, eleştirel düşünme tutumları ve üst bilişsel yeterlilikleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* 13(1), 207-221.

Kefeli, İ. ve Kara, U. (2008). Çocukta felsefi ve eleştirel düşüncenin gelişimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 339-357.

Kutlu, M.,O ve Schreglmann, S. (2011). Üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin eleştirel düşünme eğilimlerinin fakülte ve unvanlarına göre incelenmesi, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(40), 116-121.

Kökdemir, D. (2003). *Belirsizlik durumlarında karar verme ve problem çözme,* Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Mason, M.(2008). *Critical thinking and learning,* Malden: Blackwell Publıshıng.

McDermott, E., Graham, H., & Hamilton, V. (2004). Experiences of being a teenage mother in the UK: A report of a systematic review of qualitative studies. *Lancaster University, Lancaster.*

McKown, K. (1997). *Improvıng leadershıp through better decısıon makıng: Fosterıng crıtıcal thınkıng* A Research Paper to Air Command and Staff College, USA.

Melanlıoğlu, D. (2011). İlköğretim Türkçe öğretim programının "dinleme türleri" bakımından değerlendirilmesi, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12(3), 65-78.

MEB (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*, 01.12.2014 tarihinde http://talimterbiye.mebnet.net/Ogretim%20Programlari/ilkokul/2010-2011/HayatBilgisi-3.S%C4%B1n%C4%B1f.pdf adresinden ulaşılmıştır

Merriam, S., B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber.* (S. Turan çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi (2009).

Miles, H. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Nicholas, M. & Raider, M. (2011). *Approaches used by faculty to assess critical thinking – implications for general education,* Prepared for ASHE Annual Conference, USA.

Nosich, G., M. (2012). Eleştirel düşünme rehberi (B. Aybek çev.), Ankara: Anı Yayıncılık (2001).

Obay, M. (2009). *Problem çözme yoluyla eleştirel düşünme becerilerinin gelişim sürecinin incelenmesi,* Yayınlanmamış doktora tez, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Özensoy, A. (2012). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersiyle ilgili öğrencilerin görüşleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 31(1), 187-202.

Özer, B. (2012). Öğrenci merkezli karma öğretim yönteminin eleştirel düşünmeye etkisi, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 11-50.

Özelçi, S. (2012). E*leştirel düşünme tutumunu etkileyen faktörler: Sınıf öğretmeni adayları üzerine bir çalışma,* Yayınlanmamış doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Paul, R. & Elder, L. (2006). *The thinker's guide to understanding the foundations of ethical reasoning*, Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking.

Qing, Z., Jing, G. & Yan, W. (2010). Promoting preservice teachers' critical thinking skills by inquiry- based chemical experiment, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2, 4597–4603.

Rear, D. (2010). A systematic approach to teaching critical thinking through debate, *ELTWorld Online.com,* 1, 1-10.

Semerci, N. (2010). Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim programında yer alan temel becerilerden eleştirel düşünmenin geliştirilmesine yönelik görüşleri, *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences,* 5(3), 1070-1091.

Schafersman, S., D. (1991). *An introductıon to crıtıcal thınkıng,* retrived on 5 May 2013 from http://cybercomputing.com/freeinquiry/files/critical-notes.html

Senemoğlu, N. (1996). Yaratıcılık ve öğretmen nitelikleri. *Yaratıcılık ve Eğitim Paneli.* Ankara: Kara Harp Okulu.

Sünbül,A.,M ve Kurnaz, A. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*, Konya: Çizgi Kitapevi.

Şengül, C. ve Üstündağ. (2007), Fizik öğretmenlerinin eleştirel düşünme eğilimi düzeyleri ve düzenledikleri etkinliklerde eleştirel düşünmenin yeri, *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*,237-248.

Stapleton, P. (2011). A survey of attitudes towards critical thinking among Hong Kong secondary school teachers: Implications for policy change, *Thinking Skills and Creativity*, 6, 14–23.

Tanrıverdi, B. (2012). Eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi açısından öğretmen eğitimi programlarının değerlendirilmesi, *Eurasian Journal of Educational Research,* 47, 23-40.

Tian, J. & Low, G. (2011). Critical thinking and Chinese university students: a review of the evidence, language, *Culture and Curriculum*, 24(1), 61-76.

Turan, M. (2012). *İlköğretim 3. sınıf hayat bilgisi dersinde öğrencilere eleştirel düşünme becerisini kazandırmak için önerilen etkinliklerin öğretmenler tarafından kullanılma sıklıkları (Siirt İli Örneği),*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi İnönü Üniversitesi, Malatya.

Ünal, Ç. ve Ilgaz, S. (2010). I. Kademe ilköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya konularının

öğrencilerin soru sorma ve eleştiri yapma becerilerine olan katkısı (Erzurum il merkezi örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 6(2), 129-139.

Ünal, F. (2007). *Anadolu üniversitesi bilgi yönetimi ön lisans programının eleştirel düşünme açısından incelenmesi,* Yayınlanmamış doktora tez, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Welch, S.K. (2008*). Metasynthesis of the transition from novice to expert: Can instructional interventions shorten the process?* Unpublished doctoral thesis, Minnesota: Capella University.

Wood, R. (2002). *Critical thinking*, retrived on 21 December 2013 from http://www.robinwood.com/Democracy/GeneralEssays/CriticalThinking.pdf

Yeşilpınar, M. (2011**).** *Sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının eleştirel düşünmenin öğretimine yönelik yeterliklerine ilişkin görüşleri,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Yıldırım, H.,İ. ve Şensoy, Önder. (2011). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimi üzerine eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen öğretiminin etkisi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 523-540.

Yıldırm, H.,İ. ve Yalçın, N. (2008). Eleştirel düşünme becerilerini temel alan fen eğitiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının problem çözme becerilerine etkisi, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 28(3),165-187.